AUT, XLIV, 2006, p. 45-57

OBSERVAŢII PRIVIND TRATAREA OMONIMELOR ÎN DICŢIONARE

de

Florina-Maria BĂCILĂ

Ca unitate de bază a vocabularului, cuvântul reprezintă, în fapt, o formă sonoră sau grafică, având o structură simplă sau complexă, purtătoare de sens (lexical sau gramatical). „Când raportul dintre formă şi sens este de 1/1 (o formă = un sens), cuvântul este *monosemantic*. […] Când raportul dintre formă şi sens este supraunitar (mai multe forme = un singur sens), fenomenul se numeşte *sinonimie*. […] Când raportul formă – sens este subunitar, aceleiaşi forme corespunzându-i mai multe sensuri, uneori poate fi vorba de *omonimie*, caz în care forma unică reprezintă fie cuvinte diferite, tratate în dicţionare ca unităţi lexicale distincte […], fie valori gramaticale diferite ale aceluiaşi cuvânt […]. Alteori este vorba de *polisemie*, adică de o proliferare de sensuri ale aceluiaşi cuvânt prezentat în dicţionare ca o singură unitate lexicală; pentru acesta se menţionează mai întâi *sensul de bază* (prim, principal, propriu), apoi *sensurile derivate (secundare)*, dintre care unele pot fi şi *figurate* (cu valenţe expresive)”[1].

Am semnalat, mai sus, că omonimia cunoaşte multiple conexiuni cu celelalte categorii semantice, motiv pentru care a şi fost definită, uneori, prin raportare la acestea[2]. Astfel, din punctul de vedere al relaţiei dintre

[1] Eleonora Zamşa, *Dinamica semantismului cuvintelor*, în LLR, XXXIII (2004), nr. 2, p. 15. Pe de altă parte, unele cuvinte pot fi polisemantice şi, în acelaşi timp, omonime în raport cu altele.

[2] De obicei, lingvistica tradiţională plasează omonimia pe acelaşi plan cu polisemia, cu sinonimia şi cu antonimia, considerându-le pe toate drept fenomene semantice; cf. o altă opinie la Narcisa Forăscu, *Omonimia*, în LLR, XXIX (2000), nr. 1, p. 5, unde se arată că omonimia „*nu este o relaţie de sens* [subl. aut.], dimpotrivă, ea se defineşte prin *absenţa* [subl. aut.] legăturilor de sens dintre omonime.”; vezi şi Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, Bucureşti, Humanitas Educaţional, colecţia Repere, 2005, p. 60: „Discutarea omonimiei în contextul intenţiei de a oferi o descriere unitară şi coerentă a lexicului, adică de a demonstra caracterul organizat, structurat al acestuia constituie oarecum o abatere, dacă ţinem seama de faptul că

BDD-A6375 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

sens şi forma sonoră, ea a fost interpretată ca „un fenomen firesc în virtutea principiului arbitrarului semnului lingvistic”[3], reprezentând un caz de neutralizare a opozițiilor în latura semnificantului unităților respective[4].

Se ştie că, în orice limbă aşa-numită naturală, două sau mai multe complexe sonore sunt asociate aceluiaşi sens (*sinonimie*) şi, invers, două sau mai multe sensuri total diferite unul de celălalt se pot asocia aceleiaşi forme (*omonimie*), unele şcoli lingvistice atribuindu-i acesteia din urmă un loc esențial printre factorii care determină şi guvernează evoluția limbii în general şi a vocabularului în special. S-a afirmat adesea că omonimia reprezintă manifestarea unui proces contrar *sinonimiei*: „În timp ce sinonimia presupune gruparea unui număr de cuvinte în jurul aceluiaşi referent, ale cărui particularități sunt redate prin termenii sinonimi, în cazul omonimiei procesul este invers: acelaşi corp fonetic (cuvânt) trimite la referenți diferiți”[5].

---

omonimia *nu* reprezintă o *relație semantică* [subl. aut.] între cuvinte. [...] Omonimia pare a fi mai interesantă din punct de vedere practic, aplicativ, ca de exemplu ocurența termenilor omonimici în clase contextuale, implicațiile ei în practica lexicografică şi în practica limbii. Prin aceasta înțelegem omonimia ca o sursă de confuzie, cu sau fără intenția de a obține efecte stilistice”.

[3] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 269. De altfel, omonimia a fost definită, uneori, tocmai ca fenomen ce contravine „legii” unității dintre forma şi conținutul semnului lingvistic – vezi V. Moldovan, B. Ispas, *Definirea omonimelor în planul opoziției formal-semantice omonimie – polisemie*, în AUT, XIII (1975), p. 121; Valentin Moldovan, *Omonimia şi polisemia. Limite şi interferențe (Cu referire specială la limba rusă contemporană)*, Arad, Editura „Viața arădeană”, 1999, p. 3 –, ca „o deviere de la principiile fundamentale de funcționare a semnului lingvistic, conform cărora unui complex sonor trebuie să-i corespundă un singur sens, iar unui sens – un singur complex sonor.” – vezi Marin Bucă, *Sinonimia şi variațiile formei cuvântului. Observații asupra lexicului limbii ruse*, în AUT, VI (1968), p. 125.

[4] Pentru această problemă, vezi Andrei Avram, *Despre neutralizarea opozițiilor lingvistice*, în LR, XI (1962), nr. 4, p. 343-356, studiu reluat în volumul colectiv *Elemente de lingvistică structurală*. Redactor responsabil I. Coteanu, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1967, p. 131-147.

[5] Narcisa Forăscu, *op. cit.*, p. 3; vezi aceeaşi idee la Ion Coteanu, Narcisa Forăscu, Angela Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană. Vocabularul*, ediție revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 118; Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *op. cit.*, p. 61; Luiza Seche, *Aspecte ale sinonimiei, omonimiei şi antonimiei în limba română*, în „Presa noastră”, XVII (1972), nr. 3, p. 42: „Deosebite de sinonime sunt *omonimele* [...], care presupun existența a două sau mai multe sensuri la unul şi acelaşi cuvânt [...]”; Luminița Hoarță Lăzărescu, *Sinonimia şi omonimia gramaticală în limba română*, Iaşi, Editura Cermi, 1999, p. 130: „Există în limbă, la diverse nivele ale ei, posibilitatea ca acelaşi semnificant să transmită informație semantică, gramaticală, stilistică distinctă. Cu alte cuvinte, în timp ce sinonimia, la nivelele amintite [fonetico-fonologic, lexical-semantic, gramatical, stilistic – n. n. F.-M. B.], vizează mijloace diverse de transmitere a aceleiaşi informații (semantică, gramaticală, stilistică), *omonimia* este manifestarea unui proces contrar: acelaşi semnificant transmite

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

Pornind de aici, pentru alți cercetători, fenomenul se reduce la *sfera accidentalului*[6], la identitatea întâmplătoare a formei unor cuvinte având semnificații diferite: „Dacă sinonimia şi antonimia reprezintă modele «naturale», obiective, de structurare a sensurilor dintr-o limbă, omonimia se plasează la polul opus, fiind expresia «accidentalului», a *întâmplării* în domeniul lexicului”[7].

Problemele pe care le ridică, în general, definirea omonimiei nu se rezumă la precizările pe care le-am făcut mai sus, ci ele rezultă mai cu seamă din dificultatea stabilirii unor limite precise dintre aceasta şi *polisemie* – aspect esențial al definiției, cu implicații importante în practica lexicografică.

Într-adevăr, corelația dintre numărul sensurilor, numărul complexelor sonore şi numărul cuvintelor se reflectă în exprimarea, prin acelaşi înveliş sonor, a unor semnificații multiple care, datorită relațiilor dintre ele, formează un sistem (în cazul *polisemiei*) sau a două sau mai multe accepții, între care nu există nicio legătură (în situația *omonimiei*)[8]. Cele două modalități de structurare semantică sunt fenomene sincronice, raportate cel mai frecvent la lexic, şi se bazează pe faptul că acelaşi semnificant poate avea două sau mai multe semnificații. Trebuie făcută distincția dintre *polisemie* (ea se referă la diversele înțelesuri ale unui singur cuvânt[9]), şi *omonimie*, care presupune două sau mai multe lexeme

---

informație semantică, gramaticală, stilistică diferită.”; Ion Toma, Florin Popescu, Elena Silvestru, *Limba română. Curs general*, Bucureşti, Editura Fundației *România de Mâine*, 2000, p. 61: „Prin *omonimie* se înțelege identitate perfectă în planul expresiei şi diferență totală în planul conținutului semantic. Este un proces contrar sinonimiei, în sensul că acelaşi corp fonetic trimite la doi referenți deosebiți. Cu alte cuvinte, *omonimele* sunt două sau mai multe cuvinte identice din punct de vedere formal şi complet diferite în ceea ce priveşte sensul.”; cf. şi Maria Doina Magheru, *Paronimia ca fenomen lingvistic*, în LL, XLIX (2004), vol. I-II, p. 41: „Departe de a fi grupări accidentale, întâmplătoare de cuvinte, sinonimele şi omonimele funcționează ca principiu sau mod de organizare a vocabularului ca sistem”.

[6] Vezi Narcisa Forăscu, *op. cit.*, p. 7: „Ceea ce este definitoriu pentru omonimie este faptul că ea *nu este o relație de sens* [subl. aut.], ci o simplă coincidență formală a două cuvinte.”; cf. şi Catherine Fuchs, *Les Ambiguïtés du français*, Paris, Éditions Ophrys, collection *L'essentiel français*, 1996, p. 9 şi p. 176.

[7] Carmen Vlad, *Limba română contemporană. Lexicologie*, Cluj, 1974 (litografiat), p. 87. Din acest punct de vedere, omonimele nu sunt altceva decât „accidente ivite din cauza nepotrivirilor dintre conținut şi complexul său sonor, în timp ce sinonimia reprezintă completarea lipsurilor inerente reflectării obiectelor prin însuşiri, nu prin esența lor.” – vezi Ion Coteanu, *Contribuții la o semasiologie sistematică*, în PLG I, p. 27.

[8] Vezi Marin Bucă, *op. cit.*, p. 118.

[9] Definitorie pentru polisemie este prezența unor elemente care asigură legătura între semnificații. Când această legătură nu mai este percepută, structura se dezintegrează, ducând la omonimie (care nu înseamnă diferență semantică în interiorul unuia şi aceluiaşi cuvânt); vezi Aurora Pețan, *Polisemia*, în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii*

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

cu formă identică. Prin urmare, varietatea sensurilor unui cuvânt polisemantic nu distruge identitatea lui semantică, în timp ce omonimele sunt cuvinte distincte[10].

De aceea, mai riguroase, în delimitarea acestor categorii semasiologice, sunt definițiile care precizează caracterul şi gradul deosebirilor semantice dintre aceste două fenomene[11]: „*Cuvintele polisemantice sunt unități lexicale care au cel puțin două sensuri cu un nucleu de indici semantici comun*."[12], pe când „*Cuvântul identic din punct de vedere* (sic!) *al formei, dar cu înțelesuri total diferite aparține omonimiei. Omonimele cuprind cuvinte cu semnificant identic, dar cu sensuri diferite*. [...] *Omonimia presupune incompatibilitatea de sensuri în sfera unor unități lexicale purtând același nume* [subl. aut.]."[13], „*identitate perfectă în planul expresiei (adică al formei sonore) şi diferență totală în planul conținutului semantic* [subl. aut.]"[14].

Aşadar, în plan sincronic, absența semelor comune, a acelei verigi semantice intermediare (despre care se vorbeşte în majoritatea lucrărilor de specialitate) dintre semnificațiile omonimelor reprezintă caracteristica esențială, specifică înseşi naturii acestui fenomen, trăsătura diferențiatoare în marcarea opoziției omonimie / polisemie. Prin urmare, „vom considera *cuvânt polisemantic* orice grup de corpuri fonetice identice reunite într-un sem prezent în fiecare dintre ele şi vom numi *omonime* orice corpuri fonetice (două sau mai multe) lipsite de un sem comun"[15].

Evident, opoziția de care aminteam nu interesează într-o asemenea măsură discursul (mesajele), unde multiplicitatea sensurilor posibile este

---

române, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 437, s.v.; Narcisa Forăscu, *Categorii semantice: polisemia*, în LLR, XXVIII (1999), nr. 3, p. 20.

[10]Alți cercetători remarcă şi etimologia diferită a omonimelor, spre deosebire de cuvintele polisemantice.

[11] Poate de aceea s-a afirmat că formele flexionare identice din interiorul aceleiaşi părți de vorbire pot fi numite cel mult *omoforme*, nu omonime, pentru că ele au același sens lexical; vezi Cristian Moroianu, *Omonimia în sfera lexicului*, în LL, XLIV (1999), vol. II, p. 25.

[12] Alexandru Popescu-Mihăeşti, *Omonimia. Dicționar de omonime*, Bucureşti, Casa de editură „Avram Iancu", 1993, p. 25.

[13] *Ibidem*, p. 27. În cazul abordării problemei sub un unghi strict *semantic*, omonimia va include toate unitățile lexicale cu aceeaşi formă sonoră, caracterizate prin divergența totală a sensurilor lor (vezi V. Moldovan, B. Ispas, *op. cit.*, p. 124).

[14] Theodor Hristea, *Omonimia şi antonimia lexicală*, în idem (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a III-a revăzută şi din nou îmbogățită, Bucureşti, Editura Albatros, 1984, p. 21; vezi şi Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte şi sensuri. Polisemia, sinonimia, antonimia prin exerciții*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1988, p. 40, unde se precizează că *omonimele* sunt „cuvinte diferite cu aceeaşi formă, dar fără nicio legătură între sensurile lor".

[15] Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, p. 64.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

redusă la unicitate grație contextului şi situației de comunicare. Ea rămâne esențială, în limbă, la nivelul tratării unităților lexicale, având implicații directe asupra manierei de a concepe articolele de dicționar.

La prima vedere, s-ar părea că problema raportului dintre omonimie şi polisemie se poate rezolva foarte simplu, prin decelarea, cu ajutorul dicționarului, a semului care uneşte sensurile cuvântului polisemantic şi nu se regăseşte în sensul omonimului său. Criteriul nu are însă aplicabilitate absolută, căci, nu o dată, identificarea semului comun este foarte dificilă sau chiar imposibilă. Teoretic, deosebirea dintre polisemie şi omonimie este reflectată în modul de organizare a dicționarelor, prin încadrarea semnificațiilor cu un nucleu de note comune într-o singură intrare lexicografică, sub cifre sau semne grafice diferite (în primul caz), sau în articole separate, independente (în al doilea caz)[16]. Din păcate, lipsa unui principiu ferm, unitar, care să ducă la soluționarea acestei probleme (încă neelucidate) este relevată de oscilațiile şi de discrepanțele (referitoare la tratarea omonimelor) dintre dicționarele explicative. Numărul redus sau apariția relativ târzie a dicționarelor de omonime, pentru diverse limbi, poate fi o repercusiune a situației amintite[17].

Diversitatea problemelor referitoare la omonimie, mai ales a celor legate de accepțiile acesteia, dar şi de stabilirea exactă (şi obiectivă) a criteriilor care stau la baza delimitării omonimelor de cuvintele polisemantice au consecințe hotărâtoare asupra consemnării lor în dicționare, întrucât, în ceea ce priveşte identitatea semantică a unuia şi aceluiaşi lexem şi atestarea lui lexicografică, intervin adesea dificultăți majore, inconsecvențe şi subiectivism de la o lucrare la alta sau chiar în cadrul unuia şi aceluiaşi dicționar ori între edițiile lui succesive[18]. Aceasta

---

[16] Pentru înregistrarea diferitelor sensuri ale unui cuvânt polisemantic într-un singur articol de dicționar, vezi Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Cuvinte şi sensuri. Polisemia, sinonimia, antonimia prin exerciții*, p. 40.

[17] Să ne gândim că abia în 1862 apare, la Lipsca, dicționarul de omonime al lui Zlatagorski (german-rus-englez) – vezi Ana Canarache, *Lexicografia de-a lungul veacurilor. De când există dicționare?*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1970, p. 52. O dovadă clară a impasului teoretic în care se găseşte problema limitelor dintre omonimie şi polisemie o constituie întârzierea cu care a fost publicat, de pildă, primul dicționar de omonime al limbii ruse (O. S. Axmanova, *Slovar' omonimov russkogo jazyka*, Moscova, 1974), ca, de altfel, şi cele ale limbii române – vezi Valentin Moldovan, *op. cit.*, p. 7.

[18] Despre tratarea omonimelor în dicționare, vezi, de pildă, Finuța Asan, *Observații cu privire la omonime*, în PLG II, p. 121; Ana Canarache, *op. cit.*, p. 103; Valentin Moldovan, *op. cit.*, p. 5-6; Petru Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iaşi, Editura Tehnopress, 2000, p. 250-251, sau studiul nostru *Considerații asupra raportului dintre omonimie şi polisemie*, în AUT, XL (2002), p. 51. Legat de aceasta, omonimia (lexicală) a fost definită şi prin prisma tratării în dicționare, ca fiind relația dintre acele „cuvinte înregistrate în articole de dicționar diferite, ca o dovadă că, deşi au o formă identică, între sensurile cuvintelor respective nu mai există nicio legătură." – Angela

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

înseamnă că, deşi lexicologii şi lexicografii, vorbind despre omonimie, par să dea termenului un înţeles comun, soluţiile pe care le propun diferă de la un dicţionar la altul. Adesea, în practica lexicografică, precizările teoretice nu sunt consecvent urmărite, iar în analiza faptelor concrete de limbă, mulţi dintre autorii unor definiţii ale acesteia abandonează criteriul iniţial şi cedează în faţa tradiţiilor lexicologice şi lexicografice. În numeroase cazuri, chiar exemplele aduse în discuţie contravin definiţiilor pe care ei înşişi le propun[19].

Pentru a se diferenţia de cuvintele polisemantice, omonimele beneficiază de o marcă grafică la înregistrarea lor în orice dicţionar, fiind notate cu un indice numeric aşezat în urma cuvântului-titlu (de obicei, la umărul drept al acestuia): *de*[1], conj.; *de*[2], interj.; *de*[3], prep.; *de*[4], pron. rel. invar.[20]. Şi în lucrările de lexicologie, omonimele sunt numerotate cu acel indice plasat, de regulă, în dreapta jos, tot în vederea diferenţierii lor de termenii polisemantici[21].

Dificultatea principală în întocmirea unui dicţionar de omonime constă în selectarea şi în distingerea lor de cuvintele polisemantice, mai ales că cele două fenomene sunt categorii semasiologice între care nu poate fi trasată net o linie de demarcaţie o dată pentru totdeauna. Cu toate că lingviştii manifestă unanimitate în definirea lor (*cuvintele polisemantice* au sensuri înrudite, reprezentând complexe sonore cu mai multe accepţii, pe

---

Bidu-Vrănceanu, în *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997, p. 335, s.v. *omonim*; vezi şi Mariana Tuţescu, *Précis de sémantique française*, IIIe édition revue et augmentée, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1979, p. 133. Din păcate, anumite unităţi lexicale apreciate de unii cercetători ca omonime sunt confundate de alţii cu situaţiile de polisemie şi interpretate ca sensuri ale aceluiaşi cuvânt.

[19] Definiţiile semantico-gramaticale ale fenomenului potenţează deosebirile semantice dintre cuvintele unei perechi / serii omonimice. Dar, dacă se acceptă ideea că lexemele diferite cu aceeaşi formă sonoră sunt totdeauna omonime, iar cuvintele diferite pot apărea şi în urma acţiunii factorilor gramaticali, este inevitabilă recunoaşterea unor omonime care au aceeaşi rădăcină, deci elemente semantice comune. Concesiile se referă îndeosebi la omonimele formate prin derivare sau prin schimbarea valorii gramaticale, „omonime a căror existenţă (în condiţiile unei abordări semantice consecvente a problemei) poate fi, în principiu, negată" – vezi V. Moldovan, B. Ispas, *op. cit.*, p. 123.

[20] Vezi, în acest sens, MDA I, cap. *Îndrumări pentru folosirea dicţionarului*, p. IX: „Cifra culeasă în corp ***display*** [**bold** şi *italic* – n.n. F.-M. B.] la umărul unor cuvinte-titlu (***c*as*ă***[1]) sau cea culeasă cu caractere albe drepte într-o definiţie (car[1]) indică numărul de ordine al omonimelor respective."; DEX, ediţia a II-a, cap. *Îndrumări pentru folosirea dicţionarului*, p. VIII: „Cifra pusă la unele cuvinte-titlu sau la unele cuvinte din definiţie indică numărul de ordine al omonimelor (**MAI**[1])". Se va avea în vedere să nu se confunde această prezentare cu subdiviziunea accepţiilor în cadrul articolelor dedicate termenilor polisemantici.

[21] De regulă, se optează pentru notarea indicelui numeric al omonimelor în dreapta jos, spre a se evita şi confuzia cu indicele trimiterilor din subsolul paginilor.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

când *omonimele*, deşi sunt identice ca formă, se deosebesc total în planul conținutului semantic), la o primă vedere totul părând foarte limpede, problema este de o mare complexitate. Evoluția şi dinamica semnificațiilor sunt imprevizibile, aşa că unele lexeme rezultate din acelaşi etimon s-au distanțat atât de mult, încât cu greu se mai poate stabili o legătură între ele, devenind, cu timpul, omonime, şi îndeosebi de aici porneşte impedimentul de care aminteam.

Recunoaşterea omonimelor provenite din semnificațiile divergente ale aceluiaşi cuvânt impune însă necesitatea elaborării unor principii de delimitare a polisemiei de omonimie, şi aceasta în condițiile în care e aproape imposibil ca gradul de apropiere a sensurilor să fie măsurat cu precizie. Consemnând tendința majorității criteriilor de a distinge cele două fenomene pornind de la prezența sau absența, în structura semantică a lexemelor analizate, a unor note comune, apreciem că limitele semantice ale cuvântului primesc un contur precis prin întrebuințarea analizei semice (componențiale), care are ca punct de plecare tocmai definițiile termenilor din dicționarele explicative[22].

Includerea seriilor omonimice în lucrările lexicografice depinde, în mare parte, de perspectiva asupra fenomenului. În orice caz, tratarea omonimelor trebuie să țină seama şi de istoria cuvintelor, de etimologia lor, de valorile lor gramaticale, strâns legate de evoluțiile semantice, de capacitatea lor de îmbinare frazeologică, de aspectul lor fonetic şi de distribuțiile sintactice posibile. Pentru evitarea inconsecvențelor, în urma studierii dezvoltării semantice a cuvintelor, este necesară determinarea acelor tipuri de sensuri care e necesar să fie considerate omonime, avându-se în vedere şi formarea unor serii omonimice interesante prin luarea în considerare a termenilor de proveniență dialectală, din graiuri.

Dintr-un punct de vedere practic (şi, în orice caz, mai puțin controversat), dicționarele preferă adesea criteriul etimologiei diferite în decizia asupra înregistrării termenilor ca omonimi sau polisemantici. De vreme ce este dificilă (sau chiar riscantă) cuantificarea distanței dintre sensuri, sunt considerate omonime cuvintele care coincid ca formă, dar au origini diferite, adică un etimon = un cuvânt. Principiul este, în mare măsură, obiectiv, dar, în acest caz, el nu acoperă şi situația omonimelor semantice (provenite din dezagregarea polisemiei) şi nici pe aceea a omonimelor obținute prin calc semantic (din acelaşi etimon). Absolutizarea criteriului etimologic contrazice, uneori, principiile semantice şi creează, nu o dată, nedumeriri. De pildă, substantivele *broască*$_1$ „batracian" şi *broască*$_2$ „mecanism de închidere a uşii" sunt considerate de lingvişti, în

[22] Vezi Valentin Moldovan, *op. cit.*, p. 166. Delimitarea unui sem comun justificat semantic nu duce totdeauna la încadrarea în polisemie: *mare*$_1$, s.f. şi *mare*$_2$, adj. au note comune, dar sunt, totuşi, omonime.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

virtutea criteriului semantic, un exemplu clar de omonimie rezultată în urma evoluției divergente a sensurilor unui cuvânt polisemantic, în timp ce, în unele dicționare explicative, sunt înregistrate ca un singur cuvânt, justificat de etimonul comun, lat. **brosca*.

Adoptând puncte de vedere deosebite, autorii lucrărilor lexicografice au ajuns, cum e şi firesc, la rezultate pe măsură: în unele dintre acestea, sunt considerate omonime numai cuvintele cu aceeaşi formă, provenite din etimoane diferite (pe această linie a mers, în general, lexicografia franceză), iar altele consemnează un număr nejustificat de omonime, corespunzând sensurilor nu total distincte ale unor lexeme. E adevărat că se poate întâmpla ca un dicționar istoric şi unul explicativ să trateze în mod diferit omonimele: primul, urmărind filiația sensurilor, va marca, în cadrul unui singur articol, scindarea, la un moment dat, a cuvântului în două omonime, iar dicționarul limbii contemporane va înregistra omonimele în articole separate. Pe de altă parte, ar fi greşit să presupunem că un anumit termen reprezintă două lexeme pentru cei ce cunosc istoria limbii şi unul singur pentru restul vorbitorilor.

Înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, în dicționarele apărute la noi, fenomenul a fost interpretat într-un sens restrâns: erau considerate omonime cuvintele cu forme identice, dar cu etimologii distincte. De altfel, specialiştii lexicografi apreciază etimologia ca fiind un criteriu sigur de diferențiere a omonimelor de cuvintele polisemantice, ba chiar unii lingvişti (precum J. Gilliéron) admit existența omonimiei numai în asemenea cazuri, şi folosesc termenul în situația când două sau mai multe cuvinte deosebite, inițial, nu numai ca înțeles, dar şi ca proveniență, ajung să aibă înveliş sonor identic.

În clasificarea sensurilor şi în tratarea omonimelor, DA se ghidează după principiul etimologic, întâmpinând dificultăți, cum era şi firesc, în identificarea omonimelor când originea lor este nesigură sau obscură. DA a adoptat soluția recunoaşterii exclusive a omonimelor etimologice, probabil din necesitatea urmăririi filiației sensurilor. În studiul introductiv, este subliniată bogăția omonimiei din limba română, de existența căreia şi vorbitorii obişnuiți sunt conştienți, şi sunt semnalate sursele acesteia, afirmându-se că trebuie considerate omonime următoarele categorii de cuvinte:

a) ambele de origine latină, aparținând unor părți de vorbire diferite: *frig*$_1$ < lat. *frigus* – (eu) *frig*$_2$ < lat. *frigo*;

b) unul de origine latină, altul de origine străină: *somn*$_1$ < lat. *somnus* – *somn*$_2$ < sl. *somŭ*, cf. ucr., scr., bg. *som*; *râs*$_1$ < lat. *risus* – *râs*$_2$ < sl. *rysŭ*;

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

c) un cuvânt vechi, iar celălalt – neologism: *fin*$_1$ < lat. **filianus* – *fin*$_2$ < fr. *fin*; *post*$_1$ < paleo-sl. *postŭ* – *post*$_2$ < fr. *poste*, germ. *Posten*, lat. *posta*[23].

Uneori, în DA, se omite nu numai criteriul semantic, ci şi cel etimologic, unele cuvinte considerate omonime putând figura numai ca sensuri ale aceluiaşi lexem. Dicţionarul amintit are în vedere şi elementele dialectale, populare, de argou, iar cuvintele care aparţin unor părţi de vorbire diferite (*bun* – adjectiv şi substantiv, *frumos* – adjectiv şi adverb) sunt tratate în acelaşi articol, căci „avem de a face cu o întrebuinţare sintactică a limbii române, nu cu două cuvinte de origine deosebită”[24].

Şi *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), în care cuvintele-titlu se diferenţiază etimologic, tratează ca omonime numai termenii cu origini diferite, apreciind, cu puţine excepţii, că etimologia multiplă este un principiu unificator. În *Introducere* la tomul VI (1965), lucrurile par a fi foarte clare: „Câtă vreme se consideră că două complexe sonore identice sunt omonime numai dacă au origini diferite, punct de vedere adoptat în dicţionarul de faţă, problema «unul sau două cuvinte?» este ca şi rezolvată, căci două complexe sonore identice, având fiecare etimonul lui, sunt două unităţi separate şi invers”[25]. O opinie similară este exprimată şi de Luiza Seche: „Autonomia lexicală nu poate veni numai din semnificaţie; ea trebuie secondată (dacă nu chiar analizată concomitent) de criteriul etimologic. Originea diferită la diverse cuvinte, identice ca formă, conferă respectivelor cuvinte statut de cuvinte autonome independente, omonime. Separarea în articole de sine stătătoare a unor cuvinte care au originea comună este – după părerea noastră – greşită, chiar dacă ca (sic!) argument în sprijinul acestei ruperi artificiale a respectivelor sensuri ar fi să se aducă faptul că, de-a lungul istoriei, cuvântul a evoluat foarte diferit şi că factori de ordin social, economic, cultural şi-au pus pecetea”[26]. Adoptând drept criteriu al diferenţierii omonimelor de lexemele polisemantice numai

---

[23] Vezi Sextil Puşcariu, *Raport către Comisiunea Dicţionarului*, în *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I (*A-B*), Bucureşti, 1913, p. XXXI. Puşcariu spune că *post*$_2$ < rus. *postŭ* (cuvânt intrat în limba noastră în secolul trecut), adică în secolul al XIX-lea [n.n. F.-M. B.].

[24] *Ibidem*, p. XXXII.

[25] *Introducere* la *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, tomul VI, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. VII (cf. şi MDA I, cap. *Îndrumări pentru folosirea dicţionarului*, p. X, unde se afirmă că etimologia „este cea care decide dacă două cuvinte sunt omonime, după principiul: *Eine Etymologie, ein Wort*”). Şi totuşi, în studiul *Despre unitatea lexicală a cuvintelor din* **Dicţionarul limbii române** *(***DLR***)*, apărut în SCL, XXII (1971), nr. 4, p. 381-395, Mioara Avram ia în discuţie aproximativ 50 de cuvinte din tomurile VI (litera *M*) şi VII (litera *N*), care sunt tratate nejustificat în articole separate; pe lângă semnalarea unor erori de transcriere, se reconstituie unitatea lexicală a unor lexeme cu sensuri mai mult sau mai puţin diferenţiate, propunându-se corelarea unor cuvinte autonome.

[26] Luiza Seche, *op. cit.*, p. 42.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

proveniența deosebită a cuvintelor, lexicografii sunt obligați la o serioasă investigare în domeniul originii şi al evoluției lexemelor cu aceeaşi formă, pentru a putea stabili dacă tratarea lor în articole de dicționar separate este justificată sau nu. Să nu uităm că mulți termeni au încă etimologia necunoscută, ceea ce îngreunează cercetarea în această direcție.

Dicționarul limbii române literare contemporane (vol. I-IV, 1955-1957) se abate uneori de la principiul recunoaşterii exclusive a omonimelor etimologice, inovând față de vechiul DA, care nu înregistrează, în general, omonimele semantice. Avându-se în vedere argumente de ordin sintactic şi morfologic, nu semantic, autorii lucrării acordă o atenție sporită omonimelor provenite din schimbarea valorii gramaticale (substantiv < adjectiv, adjectiv < participiu, adverb < adjectiv etc.), rezervând articole separate atât omonimelor propriu-zise, cât şi celor parțiale, celor semantice, considerate altădată cazuri de polisemie, şi chiar unor omografe, care diferă prin accentuare (*altói*, subst. – *altoí*, vb.; *bárem*, adv. – *barém*, subst. etc.)[27]. *Dicționarul limbii române moderne* (1958) reduce numărul omonimiilor de acest fel, fără a clarifica total situația. *Dicționarul explicativ al limbii române* (ambele ediții – 1975 şi 1996), în care polisemia este foarte bine reprezentată, înlătură majoritatea omonimiilor rezultate din conversiunea părților de vorbire, indicând, în cadrul aceluiaşi articol, posibilitatea folosirii termenilor respectivi cu duble, triple şi chiar cvadruple valori: *local*, adj. şi s.n.; *grafic*, adj., s.n. şi s.f.; *drept*, adj., adv., s.n., prep. etc.

Criteriul etimologiei diferite duce la tratarea ca omonime, în ultima lucrare citată, a unor perechi de cuvinte care trimit la acelaşi verb-etimon, având la bază forme diferite ale acestuia. E vorba de substantive şi de adjective provenind din supinul, respectiv din participiul aceluiaşi verb (de tipul *sărit*$_1$, s.n. – *sărit*$_2$, adj.). Este evident că, în asemenea situații, de altfel foarte numeroase, dar şi oarecum derutante, criteriul semantic nu mai

[27] Despre tratarea omonimelor în dicționarele citate, vezi Finuța Asan, *op. cit.*, p. 122; Nicolae Felecan, *Vocabularul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 175-177, iar despre punctele de vedere adoptate în aceste dicționare, vezi Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, Editura Facla, 1976, p. 103; Nicolae Felecan, *Cuvânt înainte* la *Dicționar de omonime lexicale şi gramaticale*, ediție revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Vox, 2001, p. 8. E adevărat că, în unele lucrări lexicografice, sunt considerate ca făcând parte din categoria omonimelor şi omografele, care prezintă, totuşi, opoziție de sonoritate: „Înțelegând prin *forma* cuvântului unitatea aspectului său scris şi sonor, considerăm că *omofonia*, *omografia* şi *omoformia* sunt fenomene adiacente, care nu se circumscriu omonimiei; masiva lor reprezentare în dicționarele de omonime ale limbii ruse constituie un act de violență săvârşit asupra limbii.” – vezi Valentin Moldovan, *op. cit.*, p. 165.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

funcționează, iar principiul absenței oricărei legături semantice între omonime (invocat în toate definițiile lor) nu mai este valabil[28].

O altă problemă pe care o ridică includerea omonimelor în dicționare (chiar în cele speciale) este faptul că acestea nu înregistrează decât cuvintele-titlu, oferind o imagine inexactă atât a omonimiei lexicale, cât şi a celei lexico-gramaticale, fiindcă, dintre formele flexionare, ele reţin, prin convenție, numai aceea de nominativ singular nearticulat la substantive, de infinitiv prezent activ la verbe ş.a.m.d., şi numai dacă acestea sunt omonime apar consemnate ca atare (vezi *duce*$_1$, subst. – *(a) duce*$_2$, vb.); în acest caz, coincidența dintre formele flexionare ale aceluiaşi cuvânt (precum *el* **cântă** – *ei* **cântă**; *eu* **merg** – *ei* **merg** etc.) sau dintre cele ale unor cuvinte aparținând unor clase lexico-gramaticale diferite (aşa-numitele omonime lexico-gramaticale sau omoforme), care se deosebesc la forma-titlu, nu poate fi ilustrată (de exemplu, *care*$_1$, pron. rel. – *care*$_2$, s.n. pl. < *car* „căruță"; *cari*$_1$, s.m. pl. < *car* „insectă" – *cari*$_2$ < vb. *a căra*, ind. prez., pers. a II-a sg.; *poartă*$_1$, subst. – *(el) poartă*$_2$, vb.; *sare*$_1$, subst. – *sare*$_2$ < vb. *a sări*, ind. prez., pers. a III-a sg.; *toc*$_1$, subst. – *toc*$_2$ < vb. *a toca*, ind. prez., pers. I sg. – *toc*$_3$, interj. etc.), cu toate că omonimele „pot fi cuvinte care fac parte din aceeaşi categorie lexico-gramaticală sau din categorii lexico-gramaticale diferite, identice din punct de vedere fonetic la toate formele sau numai la unele forme ale lor"[29].

Poate că, din acest motiv, nu îşi găsesc loc în toate dicționarele nici cuvintele apărute ca urmare a diferențierii morfologice a sensurilor unui cuvânt polisemantic, devenite omonime la unele forme ale lor (vezi exemple precum *calcul*, *centru*). Soluția adoptată în majoritatea lucrărilor de specialitate se bazează pe criteriul semantic de selectare a omonimelor, iar mijloacele morfologice de diferențiere sunt doar elemente auxiliare care

[28] Despre tratarea omonimelor în DEX, vezi Vasile Şerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan. Schiță de sistem*, Timişoara, Editura Facla, 1978, p. 177-178. De altfel, încă în *Etymologicum magnum Romaniae*, B. P. Hasdeu dă o listă bogată de omonime, ca urmare a izolării, în articole-titlu separate, a valorilor morfologice ale lexemelor polisemantice, ba chiar şi a sensurilor mai îndepărtate ale unor cuvinte unice, ceea ce a dus la înmulțirea artificială a numărului omonimelor. Au fost tratate în articole independente unități frazeologice subsumate aceluiaşi termen-bază, fapt nerecomandabil îndeosebi pentru un dicționar istoric, care ar trebui să adune laolaltă sensurile şi valorile gramaticale ale unui cuvânt; vezi Mircea Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. II. *De la 1880 până astăzi*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1969, p. 15-16.

[29] Paula Diaconescu, *Omonimia şi polisemia*, în PLG I, p. 133. Din acest punct de vedere, unii lingvişti restrâng sfera noțiunii, considerând că omonimele sunt acele unități lexicale care coincid sub aspect sonor *în totalitatea formelor lor*; vezi aceste precizări la V. Moldovan, B. Ispas, *op. cit.*, p. 122-124 *passim*; Valentin Moldovan, *Relații sinsemice. Limite şi interferențe*, în *Contribuții lingvistice*. Volum îngrijit de Ioan Muțiu (coord.), Francisc Király, Marin Bucă, Vasile Frățilă, Adela-Mira Tănase, Maria Teleagă, Victoria Stroescu, Tipografia Universității din Timişoara, 1988, p. 99.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

pot confirma sau nu rezultatele analizei semice a unităților lexicale[30], căci, „oricât s-ar sublima în definiție importanța factorului semantic, admiterea faptului că şi elementele gramaticale pot juca un rol hotărâtor în destrămarea identității cuvântului reclamă limitarea obligativității unor deosebiri semantice absolute ale omonimelor”[31].

Concluzionând, considerăm că, în dicționare, ar trebui să fie înregistrate următoarele categorii de omonime[32]:

1) cuvintele cu etimologie diferită, care coincid întâmplător din punct de vedere formal şi, printr-o evoluție fonetică convergentă, au ajuns la acelaşi complex sonor; vezi situații precum *casă*$_1$ „clădire, locuință” < lat. *casa* – *casă*$_2$ „lădiță de fier unde se țin banii”; „ghişeu unde se fac încasările şi plățile” < it. *cassa*; *lin*$_1$ „domol, blând” < lat. **lenus* (în loc de *lenis*) – *lin*$_2$ „peşte de apă dulce” < sl. (bg., rus.) *linŭ* – *lin*$_3$ „vas în care se adună şi se storc strugurii” < ngr. *linós* etc.; tot aici se includ şi cuvintele care aparțin unor clase lexico-gramaticale diferite, având şi etimologii diferite, de tipul *dar*$_1$, conj. – *dar*$_2$, subst. etc.;

2) cuvintele provenite din scindarea structurii semantice a unui lexem, în urma calchierii (a introducerii unui sens străin)[33];

3) cuvintele rezultate în urma ruperii unor verigi semantice din structura unui cuvânt polisemantic, ca o consecință a schimbărilor din viața socială, a pierderii, a învechirii unuia dintre sensuri sau a folosirii unui termen deja existent în limbă pentru denumirea unei noțiuni speciale (vezi *supra* exemplul lui *broască* sau omonimele derivaționale de tipul *fierărie*$_1$ „atelierul în care fierarul prelucrează la cald fierul sau alt metal; meşteşugul fierarului” < *fierar* + suf. nume de loc *-ie* – *fierărie*$_2$ „magazin unde se vând obiecte fabricate din fier sau din alt metal”; „obiecte sau piese din fier ori din alt metal” < *fier* + suf. col. *-ărie*). Sunt omonime nu numai cuvintele cu formă identică şi cu origine diferită, ci şi cele care au la

---

[30] Vezi Valentin Moldovan, *Delimitarea sensurilor divergente ale polisemantemelor şi a grupurilor omonimice cu ajutorul criteriilor formale*, în *Contribuții lingvistice*. Volum îngrijit de Ioan Muțiu (coord.), Doina David, Victoria Stroescu, Tipografia Universității din Timişoara, 1985, p. 53.

[31] V. Moldovan, B. Ispas, *op. cit.*, p. 124.

[32] Pentru o asemenea listă, vezi Al. Graur, *Fondul principal al limbii române*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1957, p. 60; idem, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1954, p. 127; Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, Bucureşti, Humanitas Educațional, colecția Repere, 2004, p. 66-67.

[33] Pentru discuția despre termeni precum *leu*, *struț*, *țap* etc. şi apariția omonimelor prin calc semantic, vezi Finuța Asan, *op. cit.*, p. 114; Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, p. 68-69; Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 137-138; Nicolae Felecan, *op. cit.*, p. 141-142; Al. Graur, *Etimologie multiplă*, în SCL, I (1950), fasc. 1, p. 24 şi p. 26; Liviu Groza, *op. cit.*, p. 69; Theodor Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1968, p. 153; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 267-268; Petru Zugun, *op. cit.*, p. 260.

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)

bază același etimon, dar au evoluat semantic într-o asemenea manieră, încât s-a ajuns la diferențieri indiscutabile de sens, iar astăzi nu se mai poate stabili vreo legătură între aceste accepții, inițial componente ale unui lexem polisemantic[34].

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AUT = „Analele Universității (de Vest) din Timişoara". Seria Ştiințe filologice, Timişoara, I, 1963 ş.u.
DA = *Dicționarul limbii române*, tomurile I-II (*A – lojniță*), Bucureşti, 1913-1949.
DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, [ediția I], Bucureşti, Editura Academiei, 1975; ediția a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
LL = „Limbă şi literatură", Bucureşti, I, 1955 ş.u.
LLR = „Limba şi literatura română", Bucureşti, I, 1972 ş.u.
LR = „Limba română", Bucureşti, I, 1952 ş.u.
MDA I = *Micul dicționar academic*, volumul I, literele *A-C*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.
PLG I = *Probleme de lingvistică generală*, vol. I. Redactor responsabil Al. Graur, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.
PLG II = *Probleme de lingvistică generală*, vol. II. Redactor responsabil Al. Graur, Bucureşti, Editura Academiei, 1960.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, I, 1950 ş.u.

REMARQUES SUR LE TRAITEMENT DES HOMONYMES DANS LES DICTIONNAIRES

(Résumé)

L'article se propose de relever les difficultés concernant le traitement des homonymes dans les dictionnaires, compte tenu des nombreuses connexions entre l'homonymie et les autres catégories sémantiques. On y met en discussion les critères adoptés pour la sélection des homonymes par les auteurs de quelques dictionnaires explicatifs roumains et on y énumère les types d'homonymes qui doivent être enregistrés dans les ouvrages lexicographiques.

[34] Cf. şi observația lui Ariton Vraciu, *Lingvistică generală şi comparată*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1980, p. 99: „Nu toate cuvintele ne îndreptățesc însă că vorbim de omonime, ci numim omonime numai cuvintele care denumesc prin aceeaşi formă o nouă noțiune. În esență, sunt omonime clare acele cuvinte care au etimologie diferită şi mai puțin clare cele care provin dintr-un singur etimon prin pierderea, ruperea, scindarea legăturilor semantice (dintre sensuri)".

BDD-A6375 © 2006 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-30 12:18:03 UTC)